"توركیا لە ڕێگەی هەڕەشەوە، جارێکی تر کێشەی کوردی هێنایەوە نێوەندی قسەوباس"

دیمانەی سایتی سبەی وە ڕۆژنامەی *ڕۆژنامە*

لەگەڵ بورهان ا. یاسین

2007/10/29

*پەرلەمانی توركیا بەزۆرینەی دەنگ لەدژی (پەکەکە) بریاری لە شکرکێشیدا بۆ ناوخاکی هەرێمی کوردستان، بەبۆچونی ئێوە تورکیا پەلاماری کوردستان دەدات، ئەگەر پەلامار دەدات، جۆری پەلاماردانەکە چۆنە؟ ئایا داخلی ناوشارەکانی هەرێم دەبێت؟

ئەم پرسیارە ناکرێ بە ئەرێ یا نا وەڵام بدرێتەوە. ڕاستە بریاری پەرلەمانی تورکیا گۆڕانکاریەکی چۆنایەتی بوو لە مەسەلەی لەشکرکێشی تورکیا بۆ سەر کوردستان. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بڕیارە بە تەنیا ناتوانێ ئەو مەسەلەیە یەکلایی بکاتەوە. مەسەلەی لەشکرکێشی چیتر تەنها بەستراو نیە بە خواستی دامەزراوەی سەربازی و بڕیاری پەرلەمان بەڵکو مەسەلەکان ڕەهەندی کوردستانی و ئیقلیمی و (بە تایبەتی عیراقی) و نێونەتەوەیی وەرگرتووە کە ئیتر ناکرێ تورکیا ئەم هەموو ڕەهەندە گرینگانە لەبەرچاو نەگرێ. هەڵبەتە لە ڕەهەندی نێونەتەوەییدا هەڵوێستی یەکیەتی ئەوروپا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا گرینگی تایبەتیان هەیە.

بە باوەڕی خۆم تا ئێستاش بوار و پەراوێزی کرانەوەیەکی دیپلۆماسی بۆ ئەو قەیرانی لەشکرکێشیە ماوە. لە ڕاستیدا دەبێ تێبینی ئەوە بکەین کە لە ناو بڕیاری پەرلەمان دوو پەراوێزی گرنگ دیارکراون:

یەکەم: ئەوەی کە بڕیارەکە ماوەی ساڵێکی دیاریکردوە بۆ ئەوەی لەشکری تورکیا ببپەڕیتەوە دیوی باشووری کوردستان (تۆ بڵێ عیراق)؛

دووەم: پەراوێزی دوا هەنگاو بۆ حکومەتی تورکیا بەجێ هێشتراوە.

لەشکرکێشی تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستان، ئەگەر رووبدات، ئەوا تا رادەیەکی زۆر بە هۆی ئەوەوە دەبێ کە دامەزراوەی سەربازی هەست بەوە دەکات کە ململانێ ناوەخۆییەکان، لە نێوان لایەنگرانی کەمالیزم لە لایەک وە لایەنگرانی چاکسازی و گۆڕانکاری بەرەو پرۆژەی لیبرال–دیمۆکراسی (کە دیارە خواستی بوون بە ئەندام لە یەکیەتی ئەوروپادا دەربڕی ئەو رەوتەیە) گەیشتۆتە رادەیەک کە وایکردوە دامەزراوەی سەربازی هەست نەک هەر بە کەمبوونەوەی هەیبەت و کاریگەری لەسەر سیاسەتەکانی تورکیا بکات، بەڵکو لەوەش دەترسێ کە ئیتر ئەو دامەزراوەیە خەریکە هەموو شت لەدەست دەدات. لە راستیدا هەندێ شارەزا بگرە ووشەی "هیستریا" بۆ ئەم حاڵەتی ترسە بەکاردەهێنن.

لەو حاڵەتەدا کە رەهەندە سیاسی و سایکۆلۆژیەکان لە هەموو ئاستەکاندا بە توندی تێکەڵاو بە یەکتر بوون لە ململانێکانی *ناو تورکیا* بە خۆی. لەوەش زیاتر دامەزراوەی سەربازی هەست بە پاشەکشە و لاوازبوون دەکات. ئا لێرەدایە کە بە بۆچوونی ئەو دامەزراوەیە دەبێ شتێک بکرێ (کە لەو حەڵەتەدا هەرەشەیە بە رووی رەهەندی کوردیەوە) بۆ ئەوەی جارێکی تر ئەو جێگایە *بگرێتەوە یا وەرگرێتەوە* کە هەست دەکات *لەدەستی داوە.*

لە لایەکی ترەوە من باوەڕم وانیە کە هەتتا ئەگەر هات و تورکیا هاتە ناوەوەی باشووری کوردستان مەبەستی ئەوە بێ کە شارەکانی کوردستان داگیر بکا. ئەوە بە مانای ئەوە نایە کە تورکیا، بە تایبەت دامەزراوەی سەربازی، ناخوازێ مەرگی ئەزموونی باشووری کوردستان ببێ، بەڵکو پڕ بە دڵیش بۆ ئەوە کاری کردوە و دەشی کات. بەڵام بە لەبەر چاوگرتنی رەهەندەکانی کێشەکە، کە ئەگەر لایەنی تورکی خۆی سنوور بۆ هەلسوکەوتی خۆی دانەنێت ئەوا بە ئەگەری زۆر بە زیانی خۆی تەواو دەبێ. کەواتە مەسەلەکە هەر ئەوە نیە کە هێزی لەشکر و توانای سەربازی تورکیا (لە هەموو روێکەوە) تێری ئەو لەشکرکێشیە دەکات یا نا، بەڵکو ئەوە رەهەندە سیاسی و دیپلۆماسیەکانن لە ئاستە جۆراو جۆرەکاندا، کە زۆربەیان بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر لە خزمەتی کورددان، کە تواناکانی جوڵانەوەی تورکیا، بە تایبەتی لە رووی سەربازیەوە، سنووردار دەکەن. هەر لێرەوەیە کە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان دەبێ زیاتر جخت لەسەر لایەنە سیاسی و دیپلۆماسی و یاسای نێونەتەوەیی بکاتەوە نەک زمانی زەبر و زەنگ و تۆڵەسەندنەوە. بەڵام زێدەڕۆییکردن وەکو ئەوەی بە ئاشکرا پەنجەی گوناهبارکردن بۆ پکک درێژ بکات، دەکرێ بە زیانی دیپلۆماسی کوردی تەواو ببێ.

بە ئەوەی سەرەوە وەک خاڵی لێوەدەرچوون، من باوەڕم وایە دامەزراوەی سەربازی لە دوای ئەو هەموو هەرەشەکردنە جار دوای جار هەر لە کاتی کەوتنی رژێمی سەددامەوە وە بەجێنەگەیاندنی ئەو هەڕەشانە، وایکردوە کە ئیتر دامەزراوەی سەربازی دەبێ شتێک هەر بکات، جا ئەو شتە چەند سنووردایش بێت. ئا لێرەوەیە ئەگەری هێرشێکی سنووردار

یا چەند ئۆپەراسیۆنێکی سنووردار لە ئارادایە. لە لایەکی ترەوە خۆڕاگری لایەنی کوردی بەڵام بە مەرجێک ئەو لایەنە خۆی دووربگرێ لە زمانی زەبروزەنگ و هەڕەشە دەتوانێ قەیرانی ئەمڕۆی نێوان تورکیا و باشووری کوردستان بە سوودی سیاسی و دیپلۆماسی بۆ کورد (بە گشتی) تەواو ببێ. گوتاری کوردی دەتوانێ زیاتر سوودبەخش ئەگەر وێنەی قوربانی بە کورد بدات. لە راستیدا ئیسرائیل ئەو کاتانە زیاتر لە فەلستینیەکان ترساوە کاتێ ئەو میللەتە (واتە فەلستینیەکان) توانیویەتی وێنەی خۆی وەکو قوربانی بە جیهان بناسێنێ. ئەمە بە تایبەتی روویدا لە سەرەتاکانی راپەرین (ئینتیفازە)ی 1989ی فەلستینیەکان.

*ئایا یاسای نێودەوڵەتی ئەو مافە بەتورکیا دەدات لەشکرکێشی بکاتە سەرقوڵای خاکی وڵاتێکی تر، بەبۆچونی ئێوە ئەگەر تورکیا ئەو مافە بەخۆیبدات دەوڵەتە دراوسێکانی تریش ئەو مافە بەخۆیان نادەن؟

دەقی یاسایی بە گشتی وە لەوێشدا یاسای نێونەتەوەیی وەکو هەر دەقێکی تر تەفسیر و تێگەیشتنی جۆراو جۆر هەڵدەگرێ؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو زۆر جار دەقی یاسایی دژایەتیەکی زۆریش لەخۆ دەگرێ. هەر لەبەر ئەوەیە زۆرجار هەمان پەرەگرافی یاسایی بە مەبەستی دژایەتیکردنی یەکتر لە لایەن دوو لایەنی دژ بەیەکتر، جا چ کەس یا دەوڵەت، بەکار دێت. یەکێ لەو مەسەلانەش لە یاسای نێونەتەوەیی پرەنسیپی بەرگری لەخۆ کردنە.

لە حاڵەتی ململانیی کوردی–تورکیدا ئەوە بەس نیە کە تورکیا بانگەشەی ئەوە بکات کە هێرشەکەی ئەو بۆ سەر باشووری کوردستان تەنها بە مەبەستی بەرگری لەخۆ کردن دێت. ئەوە گرینگە ئایا ئەو بۆچوون و تەفسیرو لۆژیکەی تورکیا چەندە کۆمەڵگەی نێنوتەوەیی، پێشتر وڵاتانی دۆست بە تورکیا –لە پێش هەموویانەوە ئەمریکا– دوایی ئەوانی تر، رازیدەکات. هێماکان هەمووی ئەوە نیشان دەدەن کە کۆمەڵگەی نێو نەتەوەیی خەریکە زیاتر لۆژیکی کورد لە *چارەسەری ئاشتیانە* قەبوول دەکات تا لۆژیکی دەوڵەتی تورکیا. کەواتە بۆ ئەوەی یاسا بتوانێ پشتگیرێکی گرینگ بێ بۆ بانگاشەکانی لایەنێک لە یاریە سیاسیە جیهانیەدا، دەبێ ئەو کۆمەڵگای جیهانیە) بێتە سەر باوەڕی ئەو لایەنە کە بانگەشەی ئەو یاسایە دەکات.

لایەنی دووەم ئەوەیە کە بە درێژایی مێژووی مۆدیرن وڵاتان دەستدرێژیان کردۆتە سەر وڵاتانی تر. هەرچەندە کە ئاشکرا و روون بووە کە ئەم وڵاتانە دەستدرێژیان کردوە، لەبەر ئیعتبارێک یا یەکێکی تر، نەک هەر چاوپۆشی لەو دەستدرێژیە کراوە بەڵکو بگرە لایەنی دەستدرێژکار پشتگیریشی بەدەست هێناوە بۆ *دەستدرێژیەکەی*. لێرەوەیە، بە مانایەکی تر، یاسا بە جۆرێک کە لەگەڵ خوێندنەوەی سیاسی و بەرژەوەندیەکانی وڵاتێک

بگونجێ ماناى وا نيه دەتوانێ هەر شتێک بکات؛ بەڵکو لەو ياسايە گرينگتر قەبووڵکردن يا رەتکردنەوەى کۆمەڵگەى جيهانيه بۆ ئەو خوێندنەوە و تێگەيشتنە.

شتێکيش هەيه پەيوەنديدار بە ياسا و سياسەتى نێونەتەوەيى بە ناوى *ئەمرى واقيع*: وڵاتێک تەنها لەبەر ئەوەى بەهێزە و دەشزانێ هێزى نەيارانێ ناتوانێ ئەو وڵاتە بترسێنێ ئەوا ئەو وڵاتە نەک هەر کاتێ ويستى ئەوا ياسا بەو شێوەيەى خۆى دەيخوازێ تەفسيرى دەکات و خۆى دەسەپێنێ، بەڵکو لە راستيدا هەندێ جاريش بەبێ گوێدانە ئەو ياسايە/ياسايانە هەرچى دەخوازێ دەيکات. باشترين نموونەى ئەم حاڵەتە هەڵسوکەوتى ئيسرائيلە. بە پێى هەندێ بۆچوون هى ئەمريکاشە لێرەو لەوێى جيهان بە تايبەتى لە زەمانى ئەمريکاى دواى 11ى سێپتەمبەرى 2001وە لە رۆشنايى دۆکترينى سەرۆکى ئەمريکا جۆرج بوشى کور ناسراو بە مەبدەئى (Pre-emptive Actions).

لە راستيدا ئەم مەبدەئەى بوش لە ياساى نێونەتەوەييدا جێگەى نەبۆتەوە و پشتگيريشى نيه، بەڵکە لە باشترين حاڵەتدا دەربڕى سياسەتى دەرەوەى ئەمريکايە دواى 11ى سێپتێمبەر وە *ئەمرى واقيعە* نەک ياسا.

لە راستيدا ئەم روونکردنەوەيەى دوايى تەنها بۆ بەرچاوڕوونى نيه، تەنها بە مەبەستى ئەوەش نيه کە تيشکێکى زياتر بخەينە سەر پرسيارەکەتان، بەڵکو رێک يارمەتيمان دەدات بۆ زياتر تێگەيشتن لە خوێندنەوە و هەڵوێستى توركيا لەو پەيوەستەدا. ئەوەى راستى بێت لە ساڵانى دواييدا تورکيا جار دواى جار نارەزايى خۆى بۆ ئەمريکيەکان دەربڕيوە، بە تايبەتى لە ماوەى دواى رووداوەکانى 11ى سێپتەمبەرى 2001، هەر بە ئاماژە بۆ ئەو راستيەى سەرەوە: بە پێى لۆژيک و تێگەيشتنى تورکيا ئەمريکا ئەو پەڕى سياسەتێکى دووڕوويى دەنوێنێت: کاتێک رێگا بە ئيسرائيل دەدات هەر کاتێک وە لە هەر شوێنێکەوە هێرش بکات و سنوورەکان ببەزێنێ، بەڵام هەمان ماف بە تورکيا رەوا نابينێ. بەم مانايەش ئەم دووروويیەى ئەمريکا بۆتە يەکێ لە خاڵە هەرەگرنگەکانى هەڵوێستە و بگرە تەوژمى ئەنتى–ئەمريکانيزم لە تورکيا.

*ئێستا بەپێی یاسای نەتەوەیەکگرتووەکان، ئەمریکا سیادەی عێراقی لە ئەستۆیەو خۆی بەداگیرکەر ناساندووە، لەو لاشەوە هاوپەیمانێکی لە مێژینەی تورکیایە، هەرچەندە لەماوەی سێ ساڵی رابردودا پەیوەندیەکانی نێوان ئەم دووهاوپەیمانە بە نائاسایی گوزەری کردووە، بە بۆچونی ئێوە ئەمریکا لە پێناوی کورددا قوربانی بە دۆستایەتی لەگەڵ تورکیا دادات و ناهێڵێت تورکیا ئەو لەشکرکێشە ئەنجامبدات، یاخود واز لەکورد دەهێنێت بۆ تورکیا، یان پشت لە هیچ لایەکیان ناکات؟

سەرەتا، جارێکی تر یاسا شتێکە و ئەمری واقیع شتێکی ترە، بەڵام زۆر جاریش ئەمری واقیع پشتگیری یاسایی بەدەستدێنێ و رەوایەتی یاسایی مسۆگەر دەکات.

لە دوای کەوتنی رژێمی دکتاتۆر، پەنجەی گوناهبارکردن جار دوای جار درێژکراوە بۆ پشتگیریکردنی سوریا و ئێران لە هێز و لایەن و گروپە چەکدارەکانی ناو عیراق. ئەمە بەر لە هەر شتێک دەستدرێژیکردنی ئەو دوو وڵاتەیە بۆ سەر ئاسایشی عیراق. ئەوەی راستی بێت ئەمریکا نەیتوانیوە بە پێی ئەم گونهبارکردنە بەرپەرچی سەربازیی پڕ بە پێست بەو دوو وڵاتە بداتەوە، ئەگەر چی دەشیتوانی بۆ ئەم مەبەستە سوود لە بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان وەربگرێ کە ئەم وڵاتە (واتە ئەمریکا) وەک هێزێکی داگیرکەری عیراق لە قەڵەم دەدات. نەک هەر ئەوە بەڵکو لە ماوەی دواییدا، وەکو پاشەکشەیەکی جددی، هەندێ هێز و لایەن بە تایبەتی کۆمیسیۆنەکەی بیکەر-هاملتن بانگەشەی دیالۆگیان کردوە لە نێوان ئەمریکا لە لایەک وە سوریا و ئێران لە لایەکی ترەوە. لەبەر ئەوە ئەگەر ئەمە بۆ حاڵەتی پەیوەندیەکانی ئەمریکا بە دوو وڵاتی ناحەز ەوە راست بێت، واتە لەبەر هەندێ مەسەلەی *واقیعی*، ئەمریکا نەتوانێ روو بە رووی ئەو دوو وڵاتە ببێتەوە، چۆن روو بە رووی تورکیای *دۆست* دەبێتەوە، جا لەبەر *"خاتری"* کورد بێ یا لەبەر هەر هۆیەکی تر. من، هەر نەبێ لە کاتی ئێستادا، زۆر بە دووری دەبینم کە ئەمریکا بەرەوڕووبوونەوەیەکی سەربازی لەگەڵ تورکیادا بکات، بەڵام مانای وانیە ئەگەر بەبێ گوێدانە (یا دژی) هەڵوێستی ئەمریکا تورکیا کارێک بکات نابێتە هۆی تەنگەژە و گرژبوونی پەیوەندیە ستراتیژیەکانی ئەمریاک و تورکیا. بگرە لەو حاڵەتەدا پێشبینی ئەوەش دەکەم کە لە حاڵەتی گوێنەدانە هەڵوێستی ئەمریکا، پەیوەندیەکانی تورکیا و ئەمریکا بەرەو گرژیەک بچن کە ببێتە هۆی گۆڕانکاریەکی چۆنایەتی ستراتیژی لەو پەیوەندیانەدا. لە راستیدا تورکیا لە ململانێ و کاری هاوبەشی ئیقلیمی و نێونەتەوەییەکاندا لە قەیرانی بەرە هەڵبژاردن (دووڕیان)دایە، هەنگاوێکی چەوت لەم کات و ساتەدا لەوانەیە ببێتە هۆی ئەوەی کە تورکیا بە زەرورەت بکەوێتە بەرەیەکەوە (مەبەستیش بەرەی وڵاتانی توندڕەو و بە رژێمی سیاسی نادیمۆکراتیک) کە بە قازانجی ئەو وڵاتە تەواو نەبێت. دەشبێ بڵێین کە پێشوەچوونێکی ئەوها هەرگیز لە سوودی کورد نابێت.

دەربارەی بەشەپرسیارەکەتان، ئایا ئەمریکا چ لایەنێک هەڵدەبژێرێ کورد یا تورکیا؟ بە بۆچوونی خۆم ئەمریکا تا بۆی بکرێ خۆی لە دوو هەڵوێستی "توندڕەو و نا عاقلانە" دەپارێزی کە ئەوانیش ئەمانەن:

یەکەم: بە زەرورەت هەلبژاردنی لایەنێکیان لەم دوانە، واتە یا کورد یا تورکیا؛

دووەم: ئەوی تریشیان دەستهەڵگرتن لە هەردووکیانە،واتە لە کورد و تورکیا، بە لۆژیکێکی "ئاسان" ئەویش ئەوەیە کە ئەو دوو لایەنە بە یەکەوە ناسازێن و ئەمریکا توانای ئەوەی نیە کە لە هەمان حان و کاتدا دۆستایەتی هەردوولا بکات.

بەرامبەر ئەمە، بە بۆچوونی خۆم، دوور لەو دوو هەڵوێستە ئەو پەڕیانە، ئەمریکا هەوڵدەدات تا دەتوانێ دۆستایەتی خۆی لەگەڵ هەردووکیان بپارێزێ: 1) بە پێی ئەوەی، من پێمگوتووە، لۆژیکی "تەکامولی ستراتیژی": بە پێی ئەم بۆچوونە باشووری کوردستان، وە کورد بە گشتی لە رۆژهەڵاتی ناوەراست، دەتوانێ رۆڵێک بە پەیوەنی لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا ببینێ کە لەوانەیە تورکیا نەخوازێ یا لەبەر هەر هۆیەک بێت نەتوانێت بیبینێت، بەم مانایەش باشووری کوردستان دەتوانێ تەواوکەری رۆلی تەقلیدی تورکیا بێت لە ناوچەدا؛ 2) بە پێی بۆچوونی تازەی ئەمریکیەکان دۆستایەتی تورکیا دەتوانێ زۆر موفاجەئە لەخۆ بگرێ، هەر وەک بۆ نموونە ئەو هەڵوێستەی کە تورکیا لە 1ی مارسی 2003 نواندی بە رێگە نەدان بە هێزەکانی ئەمریکا کە لەو وڵاتەوە بچن بۆ ناو "عیراق". بە مانایەکی تر لەبەر نەبوونی متمانەی تەواو بە تورکەکان، بە تایبەت *لە کاتی پێویستدا*،بوونی کورد وەکو دۆست گرینگە بۆ ئەمریکا؛ 3) بە پێی تەقلیدێکی ستراتیژی و دیپلۆماسی ئەمریکی، بە تایبەتی پەرەپێدراو لە لایەن هینری کیسینگەرەوە،دوو لایەن دەتوانن دۆستی ئەمریکا بن وە ئەمریکا بەرژەوەندیەکانی لە مەڕ ئەو دوو لایەنە بپارێزێ گەر چی ئەم دوو لایەنە (لەم حاڵەتەدا کورد و دەوڵەتی تورکیا) بە زەرورەت دۆستی یەکتر نەبن بەڵکو بگرە دژایەتی یەکتریش بکەن.

لە گۆشەبینینێکی سیاسیانەوە، من باوەڕم وایە نە کورد دەبێ چاوی لە ئەوە بێ کە ئەمریکا لەبەر "خاتری" ئەوان دەست لە تورکیا هەڵگرێ (هەرگیز تەنها لەبر کورد و گرنگی فاکتەری کوردی ئەمریکا ئەو کارە ناکات) وە نەش تورکیا چاوی لەوەبێت،لەبەر دۆستایەتیە کۆنەکەی لە گەڵ تورکیا، ئەمریکا دەست لە کورد هەڵگرێ. لەم بارەیەوە جگە لەوەی کە بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا بە رادەی یەکەم مەحەکن، تورکیا و کوردیش دەتوانن رۆلی بە هارمۆنیکردنی پەیوەندیەکان ببینن. بە باوەڕی خۆم سازانی ئەو سێ ئەکتەرە (ئەمریکا، کورد، تورکیا) بە یەکەوە دەتوانێ زۆر دەرگا *بۆ هەرسێکیان* بکاتەوە، کە لێرەدا بواری ئەوە نیە بیانخەینە بەر باس و قسەلێکردن. بە هەرحاڵ یەکێ لە سیناریۆکان دەتوانێ هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق بێت بە ئاقاری زیندوکردنەوەی کێشەی موسڵ وە دواجار شێوەیەک لە شێوەکانی کۆنفیدرالی لە نێوان باشووری کوردستان و تورکیا، کە لە چوارچێوەیدا کێشەی کورد لە باکوری کوردستانیش بە شارەسەری بگات. بەڵام سیناریۆیەکی ئەوها بۆ ئەوەی ببێتە راستیەکی سیاسی کاری زۆری دەوێت وە بەر لە هەر شتێک *وەرچەرخان* دەخوازێت *لە خودی فەلسەفەی سیاسی کوردا*.

*لەئێستادا کە ئەگەری زۆرە تورکیا لەشکرکێشی بۆ ناو خاکی هەرێم بکات، حکومەتی هەرێم چیبکات باشە، ئایا لە ئەگەری دابەزینی سوپای تورکیا بۆ ناو شارەکانی هەرێم هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەرگریبکات باشە یان نا؟

هەروەک پێشتر لە وەڵامی پرسیارێکی پێشتردا گوتم، من باوەڕم وانیە تورکیا هێرشی سەربازی بکاتە سەر شارەکانی کوردستان. ئەمەش لەبەر ئەوە نیە کە دامەزراوەی سەربازی تورکیا ئەوە ناخوازێ، بەڵکو زیاتر لەبەر ئەوەیە کە ئەوەی بۆناچێتە سەر، ئەویش بە هۆی رەهەندە، یا راستتر بڵێین دەرهاوێشتە دیپلۆماسی و سیاسیەکانی کارێکی ئەوهاوەیە.

ئایا حکومەتی هەرێم چی بکات باشە؟ ئەم پرسیارە وەڵامدانەوەی ئاسان نیە، یا راستتر بڵێم لەبەردەم ئەم پرسیارە مرۆڤ دەبێتە دوو "کەسایەتی" یەکێکیان حەز دەکات رای خۆی بە راشکاوی بڵێت وە خۆشبەخت دەبێت گەر ئەو راو بۆچوونە بتونێ بەشداریەکی بناکار بێت لە گفتوگۆکاندا، بەڵام لە لایەکی ترەوە کەسایەتیەکەی تر دەڵێت گەر حکومەت گوێ نەگرێ ئەی رای ئێمەمانانی بۆچیە؟ بە هەر حاڵ چەند خاڵێک گرنگن:

یەکەم: چالاککردنی دیپلۆماسی کوردی لە دەرەوی وڵات وە لە رێگەی ئەو دیپلۆماسیەوە کورد تا بۆی دەکرێ وێنەی *قوربانی* و ئاشتیخواز لە خۆی پیشانبدات. بە داخەوە چوار ساڵ زیاترە دیپلۆماسی کوردی، بە تایبەت هی باشووری کوردستان، تەجمیدکراوە ئەگەرچی هەندێ هێما و بڕیاریی سەرکردایەتی سیاسیش (بە تایبەت دوای دەرچوونی راپۆرتی بیکەر–هاملتن) هەن بە ئاڕاستەی چالاککردنەوەی ئەم دیپلۆماسیە. بەش بە حاڵی خۆم بە شێوەی راستەوخۆ و ناڕەستەوخۆ ئەم مەسەلەیەم بە حکومەتی هەرێم و رای گشتی گەیاندوە.

دووەم: لە راستیدا لە جیهانی گلۆبالیزمدا و لە جیهانێکدا کە تورکیا خەونی هەرە ستراتیژی ئەوەیە بەشێک بێت لە جیهانی پێشکەوتوو وە بە تایبەت ببێ بە ئەندامی یەکیەتی ئەوروپا، ئەوا رەهەندە هەرە هەستیارەکانی سیاسەتی تورکیا لە راستیدا لە برۆکسل و ستۆکهۆلم و لەندەن و پاریسن نەک هەر لە قەندیال، هەتا بگرە کەمتریش لە قەندیلن. لەبەر ئەوە لە قەیرانێکی ئەوهادا کورد لە رێگەی دیپلۆماسیەکی چالاک دەتوانێ لە پایتەختەکانی وڵاتانی یەکیەتی ئەورووپاڕا تورکیا زێتر ئیحراج بکات، تا بە شەڕێکی *ناهاوسەنگی تەقلیدی*.

سێهەم: ئەگەر عیراق دەخوازێ کورد بەشێک بێت لیێ، ئەوا ئەو (واتە عیراق)یش دەبێ چۆن بەرگری لە هەر جێگەیەکی عیراق دەکات بەرگری لە کوردستانیش بکات. ئەوەی راستی بێت لایەنی کوردی نەیتوانیوە بە باشی سوود لەم خاڵە وەربگرێ، جگە لە سەفەری هەرە دوایی شاندی عیراقی بۆ ئەنقەرە، کە هەرچەندە تورکەکان مامەلەی ناشایستەیان بەرامبەر بەشی کوردی لەو شاندەدا کرد، بەڵام بە هەر حاڵ دەرهاوێشتەی تەواوی هەوڵەکە بەوە تەواو بوو کە عیراق زیاتر لە هەڵوێستی کورد نزیکبوویەوە،

ئەویش زیاتر بە هۆکاری ڕەقی و توندڕەویی هەڵوێستی تورکی، نەک بە زەرورەت تێگەیشتنێکی پۆسەتیڤانەی عیراقی-عەرەبی لە هەڵوێستی کورد.
چوارەم: لایەنی کوردی دەبێ زیاتر وە چالاکانەتر لە هەوڵی ئەوە دابێت کە ئەمریکا رازیبکات یا راستتر بڵێین ئەو باوەڕەی لا بەهێزتر بکات کە بەڵێ هەر کارێکی سەربازی تورکیا دەکرێ ببێتە هۆی لەدەسەتدانی کورد و پاشەکشەیەکی جددی بۆ هەوڵەکانی ئەمریکا لە چەسپاندنی هێمنی و ئاسایش لە عیراق و سەرخستنی پرۆسەی سیاسی لەو وڵاتەدا.
پێنجەم: بە گشتی قورساییەکی زیاتر لە کاری دیپلۆماسی کوردیدا بخرێتە سەر یەکیەتی ئەوروپا.
شەشەم: دەبێت لایەنی کوردی ئەم قەیرانەی ئەمرۆ وەک دەرفەتێکی سیاسی-دیپلۆماسی کەم وێنە بۆ کورد ببینێ. لە ڕستیدا تورکیا لە رێگەی هەرەشەوە کێشەی کوردی جارێکی تر هێنایەوە ناوەندی قسەوباس، نەک هەر ئەوە بەڵکو دەرهاوێشتەی ئەو قەیرانە دەبێتە هۆی دەرهاوێشتەیەکی پۆسەتیڤانە بۆ کورد. ئەگەر لەم ئاستەشدا لەشکری تورکیا پاشەکشەبکات ئەوا دیسان بۆ کورد بە رادەیەک یا رادەیەکی تر "سەرکەوتن" دەبێ. بەڵام گرینگە لایەنی کوردی لە گۆشەی تەسک و تۆڵەسەندنەوە و لە ئاستێکی هەستیاریەوە لەم دەرهاوێشتەیە نزیک نەبێتەوە، بەڵکو بیکات بە بنەمایەک بۆ بزواندنی شتەکان بەرەو پێشەوە...
حەوتەم: لایەنێکی هەرە گرینگ لەم کێشەیەدا دوو دانە هاوئاهەنگی کوردی-کوردین: یەکێکیان لە نێوان پکک و دەسەڵاتی باشووری کوردستان، وە گرنگە ئەو هاوئاهەنگیە بە نەهێنی نەبێت (هەرچەندە، جگە لەوەی لە ناو کولتوری سیاسی کوردا نەهێنی پاراستن ئاستەمە، من گومانم هەیە نەهێنیەکانی پکک پارێزراو بن)؛ ئەویترین هاوئاهەنگیە لەسەر ئاستی هێزە سیاسەکانی باشووری کوردستان، وە لە پێش هەموویانەوە پارتی و یەکیەتی. لەم بارەیەوە گرنگە ئەوە بڵێین کە قەیرانی ئەمڕۆ هەموو ئاستێکی وەرگرتووە و بەر لە هەر شتێکیش گرنگ ئەوەیە کە لایەنی کوردی بە عەقلیەتی دەوڵەت و دەوڵەتکردن لەم قەیرانە نزیکبێتەوە، نەک بە عەقلیەتی خێڵ و تەسکبینی تەقلیدی...
هەشتەم: زووربەمان تێدەگەین کە سەرکەوتنی رەجەب تەیب ئەردۆغان و حیزبەکەی لە هەڵبژاردنەکانی ئەمساڵدا، بە گشتی پێشوەچوونێکی پۆسەتیڤانە بوو بۆ کورد، وە خۆشم باوەڕم وایە گەر ئەردۆغان دەرفەتی هەبێ ئەوا کرانەوەی زێتر لە کێشەی کورددا لە تورکیا ئەنجام دەدا. بەڵام، لە لایەکی ترەوە، سەرانی کورد لە باشووری کوردستان هەڵەیەکی گەورە دەکەن کە جار دوای جار لە ڕێگەی ئامرازەکانی راگەیاندنەوە بە شێوەیەکی پۆسەتیڤانە باس لە ئەردۆغان دەکەن کە گوایە بۆ نموونە لایەنی کوردی ئامادەیە لە گەڵ ئەردۆغان هاوکاری بکات. بە باوەڕی خۆم ئەو شێوە راگەیاندنانە دەکرێ بۆ کورد دەرهاوێشتەی زۆر نێگەتیڤانەیان لێبکەوێتەوە: 1) ئەو هێمایانە لە وانەیە دواجار وا بکەن کە ئەردۆغان لە چاوی دامەزراوەی سەربازی و ناسیۆنالیستە تورکەکان وەک

خیانەتکارێک دەربکەوێ (چوونکە دوژمنانی تورکیا جار دوای جار بە باشە باسی دەکەن)؛
2) ئەم دەرهاویێشتەیە لەوانەیە وا بکات کە بۆ ئەوەی ئەردۆغان نەکەوێتە بەرەی خیانەتکاری بە تورکیا و نەکەوێتە گۆشەیەکی تەسکی سیاسیەوە وە بۆ سەلماندنی ئەوەی کە ئەردۆغان وەک هەر ناسیۆنالیستێکی تورک بەرگری لە وڵاتەکەی دەکا بە تەواوەتی بخزێتە ناو بەرەی ناسیۆنالیست و شەرخواز. بە باوەڕی من ئەو ترسە دەبێ بە جددی وەربگیرێ. سەرانی کورد لە باشووری کوردستان هەندێ جار لە نێوان ئەوەی کە تێگەیشتن و تەحلیلی سیایسیە لە لایەک وە ئەوەی کە دیپلۆماسیە لە لایەکی تر لە یەک جیا ناکەنەوە. ئەم کارە لە هەندێ مەقتەع و مەسەلەدا دەتوانێ پشتشکێن بێت. باشترین شێوەی موخاتەبە لە گەڵ تورکیا ئەوەیە کە لە گەڵ دەوڵەتی تورکیا بیکەیت، بە مانایەکی تر تۆپ لە یاریگەی دیپلۆماسیدا بخەیتە یاریگەی ئەوانەوە، ئەوجا ئەوان دواتر چۆن یاریەکە دەکەن ئەوە شتێکی ترە!
نۆیەم: لێرەو لەوێ باس لەوە دەکرێ کە کێشەی تورکیا لەگەڵ باشووری کوردستان چڕبۆتەوە لە کێشەی تورکیا لەگەڵ سەرۆکی هەرێم، مەسعود بارزانی. لێرەوە زۆر گرنگە کە کورد لە لای خۆیەوە ئەو هێمایە نەدا کە مەسەلەکە بەو شێوەیەیە. لە راستیدا تا بکرێ رەهەندێکی کوردستانی هەرە فراوان بدرێ بە کێشەکە و راستیەکەشی هەر وایە: تورکیا نەک هەر دژی (پکک) یە بەڵکو بە پلەی یەکەم دژی ئەزموونی باشووری کوردستانە و بە گشتیش دژی ئەوەیە کە خەونی کرد لە هەر بەشێکی کوردستان بێتە دی: تورکەکان خۆیان وتوویانە کە ئەوان دژی هەر دەوڵەتێکی کوردی رادەوەستن ئەگەر ئەو دەوڵەتە خۆ لە "بەرازیلیش" دابمەزرێ. کەوابوو زۆر گرنگە لایەنی کوردیش خۆی لە چوارچێوەی رەهەندە هەرە کوردستانیە فراوانەکەوە بەرامبەر بە تورکیا بجولێتەوە: بەیەکەوە گرێدانی باشوور و باکوور لەو ئاراستەیەدا نەک هەر زیانبەخش نیە بەڵکو ئەو بەیەکەوە گرێدانە دەتوانێ زۆریش خزمەت بە دۆزی کورد بە تایبەتی لە رووی ستراتیژیەتی بە کوردستانیکردن و بە نێونەتەوەییکردنی ئەو دۆزە. ماوە ئەوەش بڵێم کە تا دەکرێ کورد پێ لەسەر خیتابی ئاشتی و دیالۆگ و بەیەکەوە ژیان جخت بکاتەوە، چونکە تەنها ئەو شێوە گوتارەیە کە بەهانەکان لەدەست دامەزراوەی لەشکر و بەرەی شەڕخوازی لە تورکیا دەردەهێنێت وە هەر ئەو شێوە گوتارەش دەتوانێ گەمارۆی سیاسی و دیپلۆماسی (ئیقلمی و نێونەتەوەیی) لەسەر تورکیا زێدە بکات.

*ئەوەی کە حکومەت و پەرلەمانی تورکیای زۆر تورەکرد کە بریاری لەشکرکێشی بدات، کوشتنی 21 سەربازی تورک بوو لە ناوەراستی ئەم مانگەدا لە شاری شرناخ، بەرای ئێوە شێوازی خەباتی چەکداری ئێستای پەکەکە تاچەند

لەخزمەتی کێشەی کورددایە، لەم رۆژانەدا نێچیرڤان بارزانی سەرۆکی حکومەتی هەرێم وتی" پەکەکە 20 ساڵە شەری چەکداری دەکات چی ئەنجامێکی هەبووە؟."

بە باوەڕی من کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە سەربازانی تورکیا، تەنها بەشێکە لە هاوکێشەکە، وە لەوانەشە لە بۆچوونێکی ترەوە رووداوی هەرە گرینگیش نەبێت. بە بۆچوونی خۆم رووداوی هەرە چارەنووسساز سەرکەوتنی پارتی داد و گەشەکردن (بە سەرۆکایەتی رەجەب تەیب ئەردۆغان) بوو. هەر لەو چوارچێوەیەدا لە چەند ساڵی دواییدا شێوە نیگەرانیەک لە تورکیا پەرەی سەندوە دەربارەی *دوارۆژی* ئەو وڵاتە. لە راستیدا ئەو نیگەرانیە، کە راستەوخۆ خۆی دەربڕیوە لە هەندێ بۆچوونی جیا جیای دژ بە یەکتر لە تورکیا، زۆر لە نیگەرانیەکەی تورکە عوسمانیەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم دەچێ. ئا لەو حاڵەتانەدایە وڵاتانێک هەنگاوی ناعەقڵانی دەهاوێژن لە ژێر کاریگەری ئەو نیگەرانیە نەفسیەی کە بەشێکی گرنگ لە نوخبەی دەوڵەت لە مەڕ *چارەنووسی* وڵاتەکەیان تێیدەکەون. لە راستیدا بڕیاری تورکە گەنجەکان، کە دەوڵەتی عوسمانیان پاڵدایە ناو جەنگی یەکەمی جیهانی، بڕیاری بێچارەیی بوو بە مەبەستی چارەسەرکردنی قەیرانی هەرە قوڵی عوسمانیەکان بوو کە ئەویش مەسەلەی *مان یا نەمانیان* بوو.

ئەگەر وەک کەسێکی لە دەرەوەڕا تەماشای هەڕەشەکردنەکەی ئەو دواییانەی تورکیا بکەیت ئەوا بە هەموو پێوەرێک (سەربازی، سیاسی و دیپلۆماسی) بۆت دەردەکەوێ کە ئەم لەشکرکێشیە کێشەکانی تورکیا چارەسەر ناکات؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو دوور نیە بە شێوەیەکی جدی کێشەکانی ئەو وڵاتە بباتە ئاستێکی ترسناکەوە، کە دواجار دەتوانێ کاریگەری هەبێ لەسەر *تەواوی چارەنووسی* ئەو وڵاتە.

بە بۆچوونی خۆم ئەو کارە سەربازیانەی ئێستا پکک بە جێیدەگەیێنێت دەتوانێ زیان بە کورد بگەیێنێ. بەڵام ئایا پکک بۆ ئەوە دەکات، گەرچی لایەنی کوردی و زۆر لە دۆستانی بیانی ئەوە بە راشکاوی بە پکک رادەگەیێنن؟ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە ئاسان نیە هەتتا بگرە بۆ کەسێکیش کە زۆر شارەزایی هەبێ لە بواری پکک و سیاسەتەکانی، ئەوەش لەبەر هۆیەک ئەویش ئەوەیە کە سیاسەت لە تورکیا لە لایەن دوو دەوڵەتەوە مومارەسە دەکرێت: یەکێکیان دەوڵەتی رەسمی تورکیا وە ئەوەی تریشیان دەوڵەتی شاردراوە (دەوڵەتی قووڵ)ی تورکیا: پکک دەرهاوێشتەی ئەو بناسازیەیە! بە هەر حاڵ ئەنجامدانی پکک بۆ هەندێک کاری سەربازی لەو دواییانە دەتوانی رەنگدانەوەی ئەو ئاڵۆزیە سیاسیە بێت، کە بێگومان وێنەکە ئاڵۆزتریش دەبێت گەر دەوری ئیمرالی دوای گیرانی عەبدوڵلا ئۆجەلان ببەستینەوە بە مێتودی تێگەیشتنمان بۆ ئەو حاڵەتە. لایەنی تری گرنگی کێشەکە ئەوەیە کە ئەم کارە سەربازیانەی پکک، بە هەر حاڵ من باوەڕم وایە وە هیوادارم لەم بۆچوونەمدا راست بم، دوور لە حەز و رەغبەتی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان دەکرێت.

بەشی تری پرسیارەکەتان دەربارەی خەباتی چەکداری پکک، دیسان وەڵامدانەوەی ئاسان نیە. بەهەر حاڵ دوو بۆچوون هەن کە هەردووکیان، هەر یەکەیان بە شێوەی خۆی، ئەو پەڕن وە ترسناکن لە سیاسەت و ئایدۆلۆژیدا، بە تایبەت سیاسەت و ئایدیۆلۆژی نەتەوەیی:

یەکەم: ئەو باوەڕەی کە بە گشتی لە لای پکک باو بووە و ئێستاش باوە کە بەڵێ پکک لە هیچەوە کوردی دروست کردو بەبێ پکک تەنانەت کورد لەناو دەچوو و مێژووی سیاسی خەباتی کوردایەتی بریتیە لەو مێژووەی کە پکک دروستی کرد (بە مانای سڕینەوەی رۆلی هەموو ئەوانی تر)...هتد ئەم شێوە بۆچوونە زۆر نادیمۆکراتیانە و تاکڕەوانەیە وە بە تایبەتی لە سیاسەتی عەمەلیدا زۆر زەرەر بەخش بووە و لە بەردەوامیشیدا هەر دەبێت...

دووەم: بۆچوونەکەی تر کە ئەویش هی ئەوپەڕە ئەوەیە کە دەڵێ پکک بە خەباتی چەکداری خۆی هیچ شتی بەدەست نەهێناوە.

مرۆڤ هەڵویستی رخنەگرانەی هەبێ لە پکک یا نا، ئەوا لە هەر حاڵەتێکدا ناتوانرێ ئەو راستیە بشاردرێتەوە کە کۆمەڵی دەرهاوێشتە لە خەباتی پکک کەوتوونەتەوە کە بەبێ ئەو خەباتە دەکرێ بڵێین بەدەستهاتنیان ئاستەم بوو. لە راستیدا هەوڵدان بۆ سرینەوەی خەباتی ئەویتر لەناو جیهانبینی دیمۆکراتیکردن و کوردستانیکردن و بەنەتەوەییکردنی سیاسەتە کوردیەکان جێگەی نابێتەوە. بە مانایەکی تر هەوڵدان بۆ گونجاندنی سیاسەت لە گەڵ مێژوو یا گونجاندنی مێژوو لەگەڵ سیاسەت لە گۆشەبینێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژی تەسک و تایبەتدا دەتوانێ زۆر زیان بەخش بێت بۆ خەباتی کوردستانی و دیمۆکراتی نەتەوەیی کورد.

بەم مانایە هەردوو بینینە ئەوپەڕیەکانی پکک و ئەوەشی دەڵێ پکک 20 ساڵە شەڕی چەکداری دەکات چی ئەنجامێکی هەبووە دەتوانن لە رەهەندەکانی هوشیاری مێژووی و سیاسەتی عەمەلیشدا زۆر زیانبەخش بن: *چونکە هەردووکیان روحی رەدکردنەوەی ئەویتر لەخۆ دەگرن.*

ماوە ئەوە بڵێم کە لە رخنەماندا لە خەباتی چەکداری ناکرێ "ئینتیقائی" بین، واتە نابێ بە پێوەرێکی چەوتی وەک ئەوەی "بانێکەو دوو هەوا" شتەکان هەڵسەنگێنین. بە باوەڕی خۆم خەباتی چەکداری بە درێژایی مێژووی "مۆدێرنی" کورد کۆمەڵێ زیانی لێکەوتۆتەوە وە کەم یا زۆر هەمان میکانیزمی دووپاتکردۆتەوە کە گرنگترین رەهەندی ئەو میکانیزمەش ***هاوپەیمانی*** جولانەوەی چەکداری بووە لە بەشێکی کوردستان لەگەڵ رژێمێکی تری دیکتاتۆر و داگیرکەری بەشێکی تری کوردستان: لەم حاڵەتەدا زێدەڕۆیی نیە گەر بڵێین هەر ئەو هاوپەیمانیە "ناسروشتییە – تۆ بڵێ ناموقەددەسە" بەرپرس بوو لە کۆمەڵێ دەرهاوێشتە کە گرینگترینیان ئەم دووەن: 1) ئەو هاوپەیمانییە جولانەوە چەکداریەکەی گۆڕیوە بە جولانەوەیەکی "نائازاد" و تا سەر ئێسقان وابەستە؛ 2) ئەو هاوپەیمانییە بۆ کاتێک هۆی مانەوە بووە بۆ جوولانەوەکە بەڵام لە هەمان کاتتدا هەڵگری

تەورو خاکەناسی قەبرلێدان بووە بۆ هەمان ئەو جولانەوەیە. لە راستیدا من لە دوو بابەتی جیادا بەڵام بە هەمان مێتودی لێکۆڵینەوە پێشتر جوڵانەوەی چەکداریم لە باشووری کوردستان (1961–1989) وە جولانەوەی چەکداری پکک (1984–1998) خستۆتە بەر باس و لێکۆڵینەوەی "رخنەگرانە".

*ئێستا لەتورکیاداحزبی فەرمانرەوا باس لە گۆرینی دەستوردەکات، بەرای ئێوە گۆرینی دەستور لە تورکیا لەقازانجی کوردە، یان لە قازانجی ئیسلامیزم؟ ئاماژەکانی پشت گۆرینی ئەو دەستورە چۆن دەبینیت؟

دیارە ئاسان نیە وەڵامی ئەو پرسیارە هەروا پێش وەخت بە ئەرێنی یا نەرێنی بدەینەوە. گۆڕینی دەستور پڕۆسەیەکی ئاڵۆزە و دەکرێ ئەو پڕۆسەیە بە شێوەی جۆراو جۆر تەواو ببێ. لەگەڵ ئەوەشدا مرۆڤ هەر لە ئێستاوە دەتوانێ چەند خاڵێک بخاتە روو کە پەیوەنیدارن بە گرینگی گۆڕینی دەستورەوە لە تورکیا هەیە:

یەکەم: یەکێ لە رەهەندە گرنگەکانی کەمالیزم (واتە بە تایبەتی ئەو 6 یا 7 (ئەستون–پرەنسیپەی)ەی کە فکری دامەزرێنەری تورکیا مستەفا کەمال ئەتاتورکی لەسەر دامەزراوە) ئەوەیە کە ئەو پرەنسیپانە لە 1930یەکانی سەدەی رابردوو بە دامەزراو کراون واتە بوونەتە بە بەشێک لە دەستوور. بەم مانایەش ئەم پرەنسیپانە نەک هەر گرینگ بوون لە سیستەمی فێرکردن و پەروەردەو لە پێگەیاندن و راهێنانی دامەزراوەی لەشکر و لە بۆچوونی ئایدیۆلۆژیانەی خەڵک (بە تایبەتی میدیاکان) بەڵکو ئەم پرەنسیپانە بە تەواوەتی بوون بە کۆڵەگەی دەستوری دەوڵەت. ئەوەی لەم بارەیەوە لایەنگرانی فکری کەمالی و بە تایبەت دامەزراوەی سەربازیی تورکیا زۆر نیگەران کردوە لە مەڕ مەسەلەی گۆڕینی دەستور ئەوەیە کە ئەو لایەنگرانە لەوە دەترسن ئەو گۆڕانکاریە لە دەستوردا ببێتە هۆی دەرهاوێشتنی ئەو پرەنسیپانە لە دەستور؛ هەرچەندە بۆ هێورکردنەوەی ئەو توخمانە ئەردۆغان زۆر جار دووپاتی کردۆتەوە کە ئەم کارە ناکات. بە هەر حاڵ، دەرهاوێشتنی ئەو پرەنسیپانە لە دەستوور یا بە شێوەیەک لە شێوەکان کاڵکردنەوەیان و کەمکردنەوەی رۆلیان دەتوانێ خزمەت بە کورد و نزیکبوونەوەی تورکیا لە پرۆژەی لیبرال–دیمۆکراسی جیهانی رۆژئاوا بکات.

دووەم: هەر بە پەیوەندی لەگەڵ ئەو خاڵەی پێشتر، وا هەست دەکرێ کە شێوەیەک لە شێوەکانی یەکانگیربوونی بەرژەوەندیەکان لە نێوان کورد و رەوتی ئیسلامی میانرۆ (بە سەرکردایەتی ئەردۆغان) هەبێت. ئەوەش بەو مانایەیە کە هەر یەکە لە کورد و ئیسلامی میانرەو لە تورکیا وە هەر یەک بە شێوەی خۆی توانیویانە دوو کۆڵەگەی هەرە سەرەکی لە کۆڵەگەکانی فیکری کەمالی بهەژێنن: 1) کورد توانیویەتی کۆڵەگەی *ناسیۆنالیزم* لە کەمالیزمدا بهەژێنێت: ئیتر کورد نەک هەر بوونی هەیە لە تورکیا بەڵکو بگرە بووە بە

ژماره لە هاوکێشە سیاسیەکانی ناو تورکیا وە گرێدراوە بە قولاییەکی کوردستانیەوە لە دەرەوەی تورکیا وە هەر وەها گرێدراوە بە بوونی پشتگیری و تێگەیشتنێک لە ئاستی جیهانیەوە بۆ ئەو مەسەلەیە؛ 2) لە لایەکی ترەوە ئیسلامی میانرۆ لە تورکیا، بەتایبەتی لە کاتی ئەردۆغان، نەک هەر توانیان ببن بە ژمارەیەکی گرنگ لە هاوکێشەی سیاسیدا لە تورکیا بەڵکو حوکمڕانیش بگرنە دەست لەو وڵاتە وە بەو شێوەیە پرەنسیپی (*سیکۆلاریزم*) لە پێکهاتەی فیکری کەمالی و دەستووردا بهەژێنن. پارادۆکس (موفارەقە) نیە گەر بڵێین لەم یەکانگیربوونی بەرژەوەندیەکان، لە نێوان بزوتنەوەی نەتەوەی کورد لە تورکیا و ئیسلامی میانرۆ لەو وڵاتە، دەگاتە رادەی "هاوپەیمانیەکی" نەنووسراو.
سێیەم: گۆڕینی دەستوور بە مانای پاشەکشە دێت بۆ دامەزراوەی سەربازی لە تورکیا، جا رادە و قولایی ئەو پاشەکشەیە چەندە ئەوا دوای گۆڕانی دەستوور دەردەکەوێ. ئەوە دەڵێم چونکە هەرنەبێ لە 50 ساڵی رابردودا زووربەی کات تورکیا لە رۆشنایی دەستورێکی نووسراو لە لایەن دامەزراوەی سەربازیەوە، یا ئامادەکراو دوای کودەتای سەربازیەوە، ئیدارەکراوە. دەستووری هەرە دوایی لە (1984)ەوە بنەمای حوکمە لە تورکیا، ئەو دەستوورەی کە لە دوای کودەتای سەربازی 1980 و بە رێنەوێنی دامەزراوەی سەربازی نووسرایەوە.

بە کورتی و بە چڕی لایەنی کوردی یا "ئیسلامیەکان" لە تورکیا چەندە لە بەرژەوەندیانە ئەو دەستوورە بگۆڕێ، ئەوا دەکەوێتە سەر قەوارە و دەرهاوێشتەی گۆڕانکاریەکە وە دەتوانێ ببێتە بنەما بۆ سەرلەنوێ خەملاندنەوەی *ناسنامە و ماهیەتی ئایدیۆلۆژی و سیاسی* دەوڵەتی تورکیا.

*دۆستایەتی نێوان کورد و تورک تاچەند پێویستە بەرای ئێوە دۆستایەتی کورددری باشور لەگەڵ عەرەب و فارس گرنگە یاخود تورک؟

دۆستایەتی کورد لەگەڵ هەر سێ نەتەوە گرنگە، نەک هەر لە حاڵەتی مانەوەی کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتانی تورکیا و ئێران و عیراق و سوریا بەڵکو بگرە زیاتریش پێویستە لە حاڵەتی سەربەخۆیی کورد. نەتەوەی کورد بە حوکمی داخراوەیی جیۆ-ستراتیژی وڵاتەکەی ناتوانێ بە ئاسانی ئەلتەرناتیڤ بۆ ئەو دۆستایەتیانە بدۆزێتەوە.
دیارە دۆستایەتی حاڵەتێکی سیاسی-ستراتیژی نەگۆڕاو نیە، بەڵکو تەواو بە پێچەوانەوە لە گۆڕانکاریەکی بەردەوام دایە. بە ئاوڕێکی بە پەلە لە مێژووی مۆدێرنی ئەوروپا لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا بۆمان دەردەکوێ کە دۆستایەتی و هاوپەیمانی لە نێوان ئەو وڵاتانەدا بەردەوام گۆڕانکاری بنەڕەتی بەخۆوە بینیوە (دوژمنی دوێنێ

بووە بە دۆستی هەرە نزیکی رۆژی دواتر). بە گشتی دوو هۆی هەرە گرینگی ئەو گۆڕانکاریانەش پێیان لە دوو فاکتەری سەرەکی هەڵدەگرت: یەکەمیان، ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە رووی ناوەوە بەسەر ئەو وڵاتانەدا دەهاتن و کاریگەری راستەوخۆیان لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتانە دادەنا؛ وە دوهەمیشیان هاوسەنگی هێز لەسەر ئاستی ئەوروپا و جیهان.

بە بۆچوونی خۆم، بە بێ ئەوەی کە گرنگی دۆستایەتی لەگەڵ فارس و عەرەبمان بە کەم لە قەڵەم دابێ، بڕوام وایە کە پەیوەندی کورد لەگەڵ تورکیا ("تورکەکان") گرنگیەکی زۆر تایبەت (هەنووکەیی و دواڕۆژی) وەردەگرێ. قورسایی کورد لە تورکیا (لە رووی ژمارە و جوگرافیاوە) زۆر زیاترە بە بەراورد لەگەڵ هەر یەک لە وڵاتانی تر؛ هەرچەندە نابێ ئەوەش لە بیر بکەین کە ئەو قورساییە لە رووی سیاسی و پێشکەوتنی ئابووری-کۆمەڵایەتیەوە زۆر لە *پەراوێزی* ئەو وڵاتە (واتە تورکیا)دا ماوەتەوە. بەراووردکردنێکی بە پەلە لە رووی گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی لە نێوان باکووری کوردستان و بەشی رۆژئاوای تورکیا، جگە لە پەراوێزکردنی سیاسی، بە جوانی حاڵەتی پەراوێزبوونی کوردمان لە تورکیا بۆ روونەبێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێ بڵێین دوای هەندێ گۆڕانکاری لە هەڵوێستی تورکیا بەرامبەر بە کێشەی کورد دەکرێ رەهەندێکی ستراتیژی بەهێز (تۆ بڵێ دەروازەیەک) بە رووی جیهانی پێشکەوتو و پڕۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی بۆ نەک هەر کورد لە تورکیا بکرێتەوە بەڵکو بۆ تەواوی کورد لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. بۆ نموونە بوونی تورکیا بە ئەندام لە یەکیەتی ئەوروپادا کرانەوەیەکی گرنگ و مێژووی دەبێ بۆ کورد لە تورکیا بە تایبەتی وە بگرە کورد لە هەموو پارچەکانی کوردستان.

ئێمە دەتوانین زۆر خاڵی پۆسەتیڤ بۆ کورد بژمێرین لەو بوون بە ئەندامیەدا، بەڵام ناشکرێ هەر لە ئێستاوە کورد سیاسەتی خۆی بۆ 30-50 ساڵی داهاتوو بە ئەگەرێکی وەک ئەوەی کە ئەندامێتی تورکیا لە یەکیەتی ئەوروپادا مسۆگەرە یا مسۆگەربێت بنا بکات. بە باوەڕی خۆم ئەم مەسەلەی بە ئەندامبوونە گەیشتۆتە رادەیەکی زۆر هەستیار وە لەوە دەچێ کە بە ئەگەری زۆر مامەڵەی تورکیا لە لایەن ئەو یەکیەتیەوە بە شێوەیەک بکرێ وەک ئەوەی کە ئەو وڵاتە نە بە تەواوەتی ببێ بە ئەندام وە نەش بە تەواوەتی رەدبکرێتەوە. من لەوەش دەترسم کە تورکیا ئەسلەن دەرفەتی ئەندامبوونی دەمێکە لەدەست دابێت! ئەگەری هەرە نزیک ئەوەیە کە لە دواییدا (دوای چەند ساڵێک) یەکیەتی ئەوروپا چوارچێوەیەکی تایبەی بە تورکیا بخەملێنێ وەکو سیغەی *پێیەک لە ناوەوە وە پێیەک لە دەرەوە*، واتە تورکیا بە تەواوەتی نەبێ بە ئەندام وە بە تەواوەتیش رەدنەکرێتە، بەڵکو، بکەوێتە حاڵەتی شەراکەتێکی تایبەتیەوە لەگەڵ ئەو یەکیەتیە *کە لە ئەندامایەتی نزیکە بەڵام ئەندامایەتی بەتەواوەتیش نیە*.

دەمێکە من باسم لە نزیکبوونەوەیەکی ستراتیژی کوردی-تورکی-رۆژئاوا (بە تایبەت ئەمریکا) کردوە. لە کاتی ئێمەدا سێ شت بە یەکەوە یا دوویان لەو سێ شتانە یا هەتتا بگرە یەکێکیان بە تەنیا، بەڵام بە توندی، دەتوانن ئەو نزیکبوونەوەیە فەراهەم بکەن: 1

یەکەم: تورکیا شێوە چارەسەریەک بۆ کێشەی کورد لە تورکیا بکات یا دەروازەیەکی جددی لەو ئاراستەیەدا بکاتەوە. هەنگاوێکی ئەوها لە ناوەوەی تورکیا دەتوانێ هەڵوێستی تورکیای بەرامبەر/دژ بە کورد (جا لە هەر گۆشەیەکی ئەو جیهانە بن) بگۆڕێ، وە لەسەر ئەم گۆڕانکاریە دەکرێ هەنگاوی بەئاساییکردنی پەیوەندیە کوردی-تورکیەکان بهاوێژرێ؛

دووەم: هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق دەتوانێ حاڵەتێکی ئەوها بێنێتە گۆڕێ کە ئیتر تورکیا نەک هەر نەتوانێ دەستوەئەژنۆ دابنیشێ بەڵکو بە زەرورەت پلانی خۆی هەبێ و بشجولێتەوە بەرەو خەملاندنەوەی نەخشەی سیاسی. لەو حاڵەتەدا وە لەبەر هۆیەکی زۆر ئاسان کە ئەویش دواڕۆژی باشووری کوردستانە دەکەوێتە حاڵەتی وەرگرتنی هەڵوێستی عەمەلی. وە لەوە دەچێ، لەم حاڵەتەدا، کە ئەگەری زیندوکردنەوەی کێشەی موسڵ سیناریۆی هەرە نزیک بێت، هەروەک ماوەیەکی کورت بەر لە ئێستا وە زووتریش تورکەکان دەربڕینی فەرمی لەو جۆرە (واتە زیندووکردنەوەی دۆسیەی ولایەتی موسل)یان هەبووە. بە بۆچوونی خۆم زیندوکردنەوەی کێشەی موسڵ نەک هار نابێ کورد بترسێنێ بەڵکو دەتوانێ *دەرفەتێکی* جددیش بداتە کورد بۆ هێنانەگۆڕێی ئەلتەرناتیڤی کۆنفیدڕالی باشووری کوردستان لەگەڵ تورکیا بەمەرجێک ئەوە لە چوارچێوەی تەرتیباتێکی فراوانتر دابێت کە تیایدا کێشەی کورد لە تورکیا چارەسەربکرێت.

سێهەم: ئەگەر ئەمریکا بگاتە ئەو دەرئەنجامە کە لەیەکتر نزیکبوون و دۆستایەتی کورد و تورکیا خزمەت بە ستراتیژی هەرە باڵای ئەمریکا دەکا لە داهاتوویەکی دوورو درێژدا، ئەوا مومکینە ئەمریکا لە ئاستێکی تر و بە توانایەکی تر لەوەی تا ئێستا هەبووە بیرۆکەی لە یەکگەیشتنی کوردی-تورکی-ئەمریکی بە رەسمی تەبەننا بکات وە بە جددیش کاری بۆ بکات. شایەنی باسە ماوەیەک بەر لە ئێستە پڕۆژەیەکم دەربارەی ئەو ئەگەرانە داوەتە حکومەتی باشووری کوردستان!

بە گشتی لایەنی کوردی حەز بکا یا حەز نەکا ئەوا بەشێکە لە هاوکێشەی سیاسی لە ناوچەو باشترین ڕێگە لە مەودایەکی کورتخایەن و دوورخایەندا پاراستنی پەیوەندیەکانیەتی لەگەڵ هەموو لایەک، ***بە مەرجێک ئەم پاراستنی پەیوەندیانە زیانبەخش نەبێ بۆ رەهەندە هەرە فراوانە کوردستانیەکە.*** لە راستیدا لە قەیرانی هەرە دواییدا دەرکەوت کە بە کوردستانیکردنی سیاسەتە کوردیەکان، لە دیوە کوردیەکەی

هاوكێشەدا، كۆمەڵێ سوودی هەبووە و هەیە بۆ بەهێز بوونی هەڵوێستی كوردی، بە تایبەتی كاتێک كە لایەنی كوردی بە بێ جیاوازی ئەو دیو و ئەو دیوی سنوور توانیویەتی دیپلۆماسی خۆی لە چوارچێوەی ئاشتی خواستن و دیالۆگ و دیپلۆماسی شەفافدا بخەملێنێ.